

تحقیق میدانی درباره تأثیر اعتقاد به ابدی بودن انسان بر کسب کمال حقیقی

سید مرتضی حسینی شاهرودی، ایسا مهدیزاده لطف آبادی^۲

چکیده

توجه دائم به ابدی بودن انسان عاملی بسیار مهم در اشتیاق به رسیدن به کمال در انسان است. اساس تحقیق در رشته‌هایی مانند فلسفه و الهیات به‌طور معمول به‌روشن توصیفی، تحلیلی و گاهی تاریخی و یا تلفیقی از آنها بوده اما این مقاله با رویکردی واقع‌گرایانه و تحقیقی به صورت میدانی و از روی نظریات واقعی مردم؛ میزان تمایل آن‌ها به «نیل به کمال حقیقی» را برآورد می‌کند، که البته به جهت کوچک بودن جامعه‌ی آماری، ادعایی نیز بر صحت صددرصدی این برآورد ندارد.

وقتی برخی فقط نام شیعه را یدک می‌کشند، چگونه می‌توان در مواجهه و مباحثه با آن‌ها به سراغ معاد و آخرت و... برویم؟! اگر فکر ابدی بودن در لحظات زندگی ما جاری شود، بدون شک آنچه که هر انسانی را متوجه خود می‌سازد، توجه به مسیر کمال و طی مرحله به مرحله مسیر حقیقی سعادت خواهد بود. این مهم مطرح نمودن عامل ترغیب افراد به یافتن راه رسیدن به کمال حقیقی را لازم مینماید. مهم‌ترین نتیجه این تحقیق این است که: وضعیت اقتصادی نابسامان و گرایش به عرفان‌های نوظهور و سرگشتگی پاسخ دهندگان نشان می‌دهد که در نهایت این دین است که عامل اساسی حیات کامل و سعادت بشری است.

واژگان کلیدی: تحلیل، نتیجه‌گیری، بررسی، یافته‌ها، نمودار

^۱ - استاد تمام، گروه فلسفه، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران

shahroodi@um.ac.ir

^۲ - فارغ التحصیل کارشناس ارشد، فلسفه و حکمت اسلامی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)

Elisa.mahdizadeh@yahoo.com

مقدمه

زمانی که مردم را با پرسش‌های اساسی سرگرم کنیم و توجه و فکر او را از این جهان به جهان دیگر جلب نماییم میتوانیم انتظار داشته باشیم که توجه به آخرت و معاد و به تبع آن اشتیاق به کمال رفته رفته در جامعه آشکار خواهد گردید. این مقاله از طریق مطرح نمودن این پرسشها تلنگری کوچک برای پاسخ دهندگان و هشدار برای تصمیم گیرندگان کلان خواهد بود.

موفقیت هر تحقیق در گروهی برنامه‌ریزی و هدایت درست آن برای تحقق اهداف تعیین شده می‌باشد. بیان روشن و واضح روش و طرح تحقیق، معرفی کامل جامعه و نمونه‌ی آماری، معرفی متغیرها و نحوه‌ی اندازه‌گیری آنها، معرفی دقیق ابزار جمع‌آوری داده‌ها و استفاده‌ی صحیح از روش‌های آماری تجزیه‌ی داده‌ها، می‌تواند تضمینی برای اتمام یک تحقیق توأم با موفقیت باشد. امید است با دقتی که محقق برای جهت‌دهی این تحقیق داشته بتواند با موفقیت به اهداف تحقیق برسد. در ابتدا جامعه، نمونه آماری و روش نمونه‌گیری را شرح داده، سپس به بررسی روایی و پایایی ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرداخته و در نهایت به توصیف و تحلیل آماری واحدهای پژوهش می‌پردازیم.

بیان مسئله

مردم فراموش کرده‌اند که ابدی هستند و این می‌تواند مهم‌ترین عامل دوری آنها از معنویت باشد. درست به همین سبب است که یادشان می‌رود برای چه چیز به دنیا آمده‌اند، برای چه زندگی می‌کنند، خدا از آنها چه می‌خواهد و... و حتی یادشان می‌رود که اصلاً خدایی دارند، چه برسد به این که به دنبال کمال و یافتن راه‌های آن باشند؛ و اگر به خدایی اعتقاد داشته باشند، خداوند، برای آنها محصور می‌شود به مساجد و کلیساها و دیرها و... و این روزها هم که انواع خدایان از راه فضای مجازی وارد قلب‌ها و افکار مردم شده است.

پس چگونه است که عده‌ای تن دادن به اسارت در میان خفت‌های دنیایی را بر نمی‌تابند و فراخور ظرفیت‌های وجودیشان، شریعت، زهد، پارسایی و تقوی را پیشه می‌کنند و عده‌ای دیگر، برعکس عمل کرده، چنان که حتی به اندازه‌ی ارزنی، به هنگام مرگ برای سبک شدن و جبران مافات به همراه خود نخواهند داشت و حتی حاضر به اندکی تفکر درباره آخرت و قیامت خود نیستند؟

پرسش‌ها

۱. آیا بهتر نیست ابتدا توجه به ابدی بودن را در انسان‌ها بیدار نماییم تا نیاز به معنویت و کمال در آنها بیدار شود؟

۲. امروزه با وجود گستردگی فضای مجازی چگونه می‌شود انسان را (به جز خواص) که علاقه‌ای به مطالعه و نصیحت و توجه به امور تئوری و کتابت شده ندارد را درگیر مسئله آخرت نمود؟
۳. انسان جامعه امروز تا چه حد معنویت را عامل اساسی زندگی خود می‌داند و به آن وابسته است؟
۴. عوامل بازدارنده انسان‌ها در جامعه امروز از گرایش به معنویت و پذیرش معاد چه می‌تواند باشد؟

روش تحقیق

اساس تحقیق در رشته‌هایی مانند فلسفه و الهیات به‌طور معمول به روش توصیفی، تحلیلی و گاهی تاریخی و یا تلفیقی از آنها بوده و روش تحقیق میدانی در رشته‌ای مانند فلسفه جایگاهی نداشته است. با توجه به پیچیدگی مسائل امروز جوامع بشری و دوری آن‌ها از اصل و اساس نیازهای حقیقی بشر و درگیری بیش از حد آن‌ها با مسائل دنیوی و دنیای مجازی و عدم شناخت آن‌ها از نیازهای حقیقی انسانی خود، نیاز به نزدیکی با آحاد جامعه و وادار نمودن آنها به تفکر درباره مسائل اصلی بشری بیشتر احساس می‌شود و بیدار نمودن این‌گونه احساسات و تفکرات در انسان‌ها جز با مواجه نمودن آن‌ها با مسائل ضروری و تفکر درباره‌ی آنها و از راه علمی و توسط دانش آموختگان مربوطه امکان پذیر نخواهد بود. تحقیق پیش‌رو، از نوع تحقیق «همبستگی»^۱ است و با رویکردی واقع‌گرایانه و تحقیقی به صورت میدانی و از روی نظریات واقعی مردم؛ میزان تمایل آن‌ها به «نیل به کمال حقیقی» را برآورد می‌کند، که البته به جهت کوچک بودن جامعه‌ی آماری، ادعایی نیز بر صحت صددرصدی این برآورد ندارد.

تحقیق میدانی

۱- جامعه‌ی آماری

تحقیق علمی با هدف شناخت یک پدیده در یک جامعه‌ی آماری انجام می‌شود. به این دلیل موضوع تحقیق ممکن است متوجه‌ی صفات و ویژگی‌ها، کارکردها و متغیرهای آن باشد، یا این که روابط بین متغیرها، صفات، کنش و واکنش و عوامل تاثیرگذار بر جامعه را مورد مطالعه قرار دهد. بنابراین جامعه‌ی آماری عبارت است از کلیه‌ی عناصر و افرادی که در یک مقیاس جغرافیایی مشخص، دارای یک یا چند صفت مشترک باشند. بنابراین هرچه بتوان سیمای واضح‌تری از جامعه

۱. رک. آریان پور، ا. ح. پژوهش. تهران، امیرکبیر. خدادوست، طاهره. تحقیق، مأخذشناسی و گزارش نویسی. دانشگاه تهران، دانشکده‌ی علوم اداری و مدیریت بازگانی. خرسند، غلامحسین. اصول روش تحقیق و کاربرد کامپیوتر.

آماري پيدا نمود، امکان انتخاب دقيق تر نمونه و درنتيجه دست يابي به اطلاعات واقع بينانه افزايش خواهد يافت (دوراس، ۱۳۸۶، نقل به مضمون).

در تحقيق حاضر جامعه ي آماري مورد نظر، دانشجويان رشته هاي مهندسي مكانيك و عمران دانشگاه فردوسي مشهد، كه در سال تحصيلي ۱۳۹۵-۱۳۹۴ مشغول به تحصيل بوده اند، مي باشد.

۲- حجم نمونه و روش نمونه گيري

از آن جايي كه در مسائل سرشماري، محقق بايستي به تمام اعضاي جامعه آماري مراجعه كند، از اين رو وقت و زمان زيادي براي انجام كارها نياز دارد كه در بسياري موارد گذشت زمان براي محققين مشكل ساز مي شود. اما چون نمونه گيري بر روي بخش محدودى از جامعه صورت مي گيرد، لذا سرعت انجام كارها به شدت افزايش مي يابد. از اين رو براي تحقيقي حاضر، با توجه به ويژگي هاي جامعه ي آماري، شيوه ي نمونه گيري طبقاتي در نظر گرفته شده است. به اين صورت كه رشته هاي مهندسي طبقات ما مي باشند. براي تعيين حجم نمونه ي لازم در هر جامعه نيز از روش «كوكران» استفاده خواهد شد. در روش برآورد حجم نمونه ي كوكران، ابتدا يك نمونه ي مقدماتي به حجم حداقل ۲۰ نفر از جامعه ي آماري انتخاب و اندازه ي واريانس جمع سؤالات را محاسبه و سپس خواهيم داشت:

$$n = \frac{Z_{\alpha/2}^2 \times \sigma^2}{\varepsilon^2} = \frac{3.84 \times 0.247}{0.01} \cong 95$$

كه در فرمولهاي اخير داريم:

$Z=1.96$: عدد مربوط به خطاي نوع اول از جدول نرمال

σ : انحراف معيار جمع سؤالات پرسش نامه در نمونه مقدماتي

n : حجم نمونه مورد نياز براي تحقيق

ε : كران خطاي قابل تحمل

سپس با توجه به تعداد دانشجويان در هر رشته و استفاده از تخصيص متناسب با حجم به نمونه گيري از هر رشته پرداخته شده است.

۳- ابزار جمع آوری اطلاعات

با توجه به اهداف پژوهش، بهترین راه برای جمع آوری اطلاعات استفاده از پرسش‌نامه تشخیص داده شد. پس از مطالعات متعدد و مصاحبه با افراد و صاحب نظران، استفاده از پرسش‌نامه‌ای استاندارد برای تحقیق مشخص گردید. البته قبل از ارائه‌ی پرسش‌نامه به صاحب نظران، جهت تعیین سطح سؤالات، با قرار دادن پرسش‌نامه در اختیار ۱۴ دانشجوی سطح سؤالات (پایلوت) بررسی گردید، و از نظر استاد نوغانی مورد تأیید قرار گرفت. پرسش‌نامه، شامل ۶۷ سوال می باشد که به عنوان «میزان توجه به ابدی بودن» شناسایی شده و در ۷ سرفصل اصلی جمع بندی شده اند. نحوه‌ی امتیاز دهی با استفاده از مقیاس ۵ گزینه ای لیکرت^۱ به ترتیب جدول زیر می باشد (دوراس، ۱۳۸۶، ص ۲۴۹).

جدول ۱: کد گذاری سؤالات بر اساس مقیاس ۵ گزینه ای لیکرت

کاملاً مخالفم	مخالقم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم
۱	۲	۳	۴	۵

۴- سوالات پرسشنامه

باسمه تعالی

پرسش‌نامه‌ی ذیل به منظور استفاده از نظرات شما پیرامون «بررسی‌های رسیدن به کمال از منظر فلسفی» تهیه و تنظیم شده است. با عنایت به این که پاسخ‌های صادقانه‌ی شما محفوظ خواهد بود، خواهشمند است مرا در تبیین علمی مسئله و رهنمون شدن محقق به سمت یک استنتاج صحیح و منطقی یاری فرمایید.

سؤالات عمومی:

۱. جنسیت: زن مرد
۲. دانشجوی چه مقطعی هستید؟..... ۳. سن شما: .....
۴. وضعیت شغلی شما؟ شاغل بی‌کار

^۱. دکتر محسن نوغانی، استاد رشته‌ی علوم اجتماعی، شاغل در دانشکده‌ی ادبیات و علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی مشهد.

۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۳ میلیون تومان و بالاتر	بین ۲ تا ۳ میلیون تومان	بین ۱ تا ۲ میلیون تومان	بین ۷۰۰ هزار تا ۱ میلیون تومان	بین ۳۰۰ تا ۷۰۰ هزار تومان	کمتر از ۳۰۰ هزار تومان	ندارم

× بزنید

سؤالات تخصصی

۶. شکست ها و مشکلات زندگی

ردیف

ردیف	شکست ها و مشکلات زندگی	کاملا مخالفم	کاملا موافقم	نظری ندارم	مخالفم	موافقم
۱	شکست ها و مشکلات و سختی زندگی انسان را از خدا دورتر می کند.					
۲	شکست ها و مشکلات و سختی زندگی انسان را به خدا نزدیک تر می کند.					
۳	به هنگام بروز سختی و مشکل در زندگی، باید بلافاصله دست به کار شد و مشکل حل کرد، اگر نشد از خداوند طلب کمک نمود.					
۴	قبل از حل مشکلات ابتدا باید از خداوند کمک خواست، سپس اقدام به رفع مشکل نمود.					
۵	اگر خداوند صلاح بداند مشکل من را رفع می کند، من تلاش و دعای خودم را خواهم کرد.					
۶	خداوند هیچگاه برای بنده گانش مشکل نمی خواهد، بنابراین باید هرطور که شده فقط خود انسان برای رفع مشکلتش تلاش کند.					

۷. نتیجه اعمال انسان

ردیف

ردیف	نتیجه اعمال انسان	کاملا مخالفم	کاملا موافقم	نظری ندارم	مخالفم	موافقم
۷	انسان ها حتما نتیجه ی اعمالشان را می بینند.					
۸	هیچ انسانی نتیجه عمل خود را نمی بیند.					
۹	نتیجه عمل انسان ها فقط در همین دنیا داده می شود. (همه چیز در همین دنیاست.)					
۱۰	به محض این که یاد آخرت می افتم، غصه هایم را فراموش می کنم.					

۱۱ یادآوری آخرت چیزی از غصه‌هایم کم نمی‌کند.

۱۲ همیشه از این‌که چیزی از اموالم را از دست بدهم در ترس و نگرانی به‌سر می‌برم.

۱۳ وقتی به یاد چیزهایی که در گذشته از دست داده‌ام می‌افتم خیلی غصه می‌خورم.

کاملاً	موافقم	نظری	مخالفم	کاملاً	اگر شخصی ظلمی در حقّ شما انجام داد به گونه‌ای که نتوانستید از راه قانون حقّتان را بگیرید:
کاملاً	موافقم	ندارم	مخالفم	مخالفم	

۱۵ نباید معطل کسی بمانم، حق خود و خانواده ام را به هر ترتیبی گرفته و حقّ او را کف دستش می‌گذارم.

۱۶ می‌دانم که خداوند حقّ من را در آخرت از او خواهد گرفت.

۸. وضعیت اقتصادی ردیف

کاملاً	موافقم	نظری	مخالفم	کاملاً	
کاملاً	موافقم	ندارم	مخالفم	مخالفم	

۱۷ انسان نمی‌تواند با فقر ایمانش را حفظ کند و نباید از فقیر انتظار ایمان داشت.

۱۸ حفظ ایمان با فقر دشوار است اما نباید ناامید شد، حفظ ایمان شدنی است.

۱۹ نسل جوان باید جوانی کنند و به هر شکلی که دوست دارند از دنیا بهره ببرند.

۲۰ قناعت و ساختن با زندگی‌های ساده باعث سرخوردگی نسل جدید است.

۲۱ اگر ایمان و اعتقاد ما قوی باشد، حتی اگر از این دنیا بهره‌ای نبریم، بهشت نصیب ما خواهد شد و از نعمت‌های فراوانش بهره خواهیم برد.

۲۲ گاهی به خاطر مشلاتم با خدا قهر می‌کنم و نماز نمی‌خوانم. (اگر از قبل می‌خوانده‌اید)

۲۳ وقتی مشکل اقتصادی پیدا می‌کنم، بسیار عصبانی هستم و به هر دری می‌زنم که از این وضعیت نجات پیدا کنم.

۲۴ وقتی زندگی ام دچار بحران اقتصادی می‌شود، اولین چیزی که به آن روی می‌آورم نماز و دعا است.

۲۵ اگر وضعیت اقتصادی مردم بهتر نشود، به هیچ وجه به مسائل معنوی گرایش پیدا نمی‌کنند.

۲۶ اگر ثروت موجب شود که من آخرت و دنیای پس از مرگ را به فراموشی بسپارم، حاضریم زندگی بسیار معمولی یا فقیرانه‌ای داشته باشیم.

۲۷ وضعیت اقتصادی انسان‌ها ارتباطی مستقیم با اعتقادات آنها دارد.

ردیف ۹. گرایش‌های دینی و مذهبی

کاملاً موافقم	نظری ندارم	مخالقم	کاملاً مخالفم
---------------	------------	--------	---------------

۲۸ باید به واجبات دینی عمل نمود.

۲۹ من فقط زمانی که دچار مشکل می‌شوم، سراغ دعا و نیایش می‌روم.

۳۰ خداوند که نیازی به نماز و عبادت ما ندارد، پس لازم نیست که عبادت کنیم.

۳۱ خداوند نیازی به عبادت ما ندارد، اما باید او را عبادت کرد چون ما به او نیازمندیم.

۳۲ انسان بدبخت تا آخر بدبخت است و دین و مذهب در خوشبختی او تأثیری ندارد. همه چیز در همین دنیا است.

۳۳ اگر در این دنیا سختی بکشیم اما به دستورات الهی عمل کنیم، در دنیای پس از مرگ پاداش و بهشت در انتظار ما خواهد بود.

۳۴ شاید همین سختی‌ها برای ما در آن دنیا هم تکرار شود، پس این دو روز دنیا را خوش بگذرانیم.

۳۵ وظیفه ما در این دنیا کسب فضیلت‌های اخلاقی است تا دستگیر ما در جهان آخرت شود.

۳۶ خیلی‌ها به چیزی اعتقاد ندارند اما در آسایش و خوشبختی به سر می‌برند، در نتیجه اعتقاد به جهان آخرت می‌تواند درست نباشد.

۳۷ کسانی که در این دنیا در رفاه زندگی می‌کنند در واقع مورد آزمایش الهی هستند و نتیجه‌ی همه‌ی اعمال خود را در جهان پس از مرگ خواهند دید.

۳۸ وقتی خداوند این همه بین انسان‌ها فرق می‌گذارد (یکی زیبا و یکی زشت، یکی پول‌دار و یکی فقیر و ...)، یعنی عدالتی در کار نیست، پس دنیای دیگری هم در کار نخواهد بود.

۳۹ تفاوت‌های این دنیا نشانه‌ی بی‌عدالتی خدا نیست، ما بر اساس اعمال و نیت‌هایمان قضاوت می‌شویم، خداوند عادل مطلق است و تمام موجودات نتیجه اعمال خود را در آخرت و با عدل خداوند خواهند گرفت.

کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالفم	کاملاً مخالفم		ردیف
↓	↓	↓	↓	↓	دوست دارم همسر آینده‌ام این ملاک‌ها را داشته باشد: (اگر متأهل هستید، هم‌اکنون کدام ملاک را برای همسران انتخاب می‌کنید؟) ↓	
					ثروت بیشتر، ایمان کمتر	۴۰
					ثروت کمتر، ایمان بیشتر	۴۱
					سواد بیشتر، ایمان کمتر	۴۲
					سواد کمتر، ایمان بیشتر	۴۳
					زیبایی بیشتر، ایمان کمتر	۴۴
					زیبایی کمتر، ایمان بیشتر	۴۵
کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالفم	کاملاً مخالفم	دوست دارم فرزندم (یا فرزند در آینده) این ملاک‌ها را داشته باشد: ↓	
					ثروت بیشتر، ایمان کمتر	۴۶
					ثروت کمتر، ایمان بیشتر	۴۷
					سواد بیشتر، ایمان کمتر	۴۸
					سواد کمتر، ایمان بیشتر	۴۹
					زیبایی بیشتر، ایمان کمتر	۵۰
					زیبایی کمتر، ایمان بیشتر	۵۱

۱۱. تعلق خاطر به مراسم مذهبی اهل بیت Δ

کاملا	موافقم	نظری	مخالفم	کاملا
موافقم		ندارم		مخالفم

۵۱ احساس می‌کنم در مراسم مذهبی به‌خصوص عزاداری‌ها انرژی مثبت دریافت می‌کنم و سبک می‌شوم.

۵۲ برگزاری مراسم مذهبی نوعی خرافات است.

۵۳ من فقط برای گرفتن حاجاتم به مراسم مذهبی می‌روم.

۵۴ من نماز نمی‌خوانم اما در مراسم مذهبی شرکت می‌کنم.

۵۵ من هم به واجبات عمل می‌کنم و هم به مراسم مذهبی می‌روم.

۵۶ شرکت در مراسم مذهبی وقت انسان را هدر می‌دهد.

۵۷ شرکت در مراسم مذهبی باعث ارتقاء روحی انسان می‌شود.

۵۸ به جای این که پول‌مان را خرج مراسم مذهبی نمایم، می‌توانیم از مستمندان دستگیری نمایم.

۵۹ کمک به مستمندان جای خود دارد، هیچ چیز جای مراسم اهل بیت Δ را نخواهد گرفت.

۱۲. دیدگاه شما درباره رسیدن به کمال

کاملا	موافقم	نظری	مخالفم	کاملا
موافقم		ندارم		مخالفم

۶۰ انجام واجبات دینی برای انسان‌های معمولی کافی است.

۶۱ انجام واجبات دینی برای هیچ کس کافی نیست، باید تا می‌توانیم مسیر کمال و سعادت حقیقی را جستجو کنیم.

۶۲ طی کردن مسیر کمال الهی با زندگی روزمره امکان‌پذیر نیست. باید گوشه عزلت و زهد و ترک دنیا را برگزید.

۶۳ کسب کمال از طریق اسلام و مذهب شیعه کار دشواری است و برای انسان‌های عادی نیست، لذا انسان‌های عادی باید از عرفان‌های ساده شرقی استفاده نمایند.

۶۴ دستورات ائمه اطهار Δ برای تمام اقشار جامعه پاسخ‌گوست و هر انسانی می‌تواند با پیروی از ایشان و توصیه علما و حکما و عرفای شیعه، به مقام بالای انسانی دست یابد.

۶۵ پیروی از عرفان‌های شرقی و نوظهور نه تنها انسان را به جای مطلوبی نمی‌رساند، بلکه او را از اصل کمال الهی دور می‌نماید.

۶۶ من پیروی از عرفان‌های شرقی را دوست دارم.

۶۷ دستیابی به کمال و سعادت فقط از طریق اسلام نیست، تمام عرفان‌های موجود در دنیا انسان را به خدا می‌رسانند.

۵- روایی پرسش‌نامه

مفهوم روایی یا اعتبار به این سؤال پاسخ می‌دهد که ابزار اندازه‌گیری تا چه حد، ویژگی موردنظر را می‌سنجد. بدون آگاهی از اعتبار ابزار اندازه‌گیری نمی‌توان به دقت به داده‌های حاصل از آن اطمینان داشت. ابزار اندازه‌گیری، ممکن است برای اندازه‌گیری یک ویژگی اعتبار داشته باشد، در حالی که برای سنجش همان ویژگی در جامعه‌ی دیگر از هیچ‌گونه اعتباری برخوردار نباشد. منظور از روایی این است که مقیاس و محتوای ابزار یا سؤال‌های مندرج در ابزار دقیقاً متغیرها و موضوع مورد مطالعه را بسنجد. روایی یا اعتبار پرسش‌نامه‌ی این تحقیق از بررسی نظر کارشناس و متخصص (اعتبار محتوا) و استفاده از پرسش‌نامه‌ی استاندارد برای طراحی سؤال‌های پرسش‌نامه حاصل شده است. با عنایت به آن‌که پرسش‌نامه‌ی ارائه شده، استاندارد بوده و به تائید استاد دکتر نوغانی^۲ رسیده است، هم‌چنین از طریق نمونه‌ی اولیه، پایایی آن مورد بررسی مجدد قرار گرفته و سؤالات با جامعه‌ی آماری فرهنگ سازی شده، از این‌رو روایی (روایی محتوایی) آن مورد تائید می‌باشد (دوراس، ۱۳۸۶، نقل به مضمون).

۶- پایایی پرسش‌نامه

پایایی یا قابلیت اعتماد ابزار سنجش که از آن به اعتبار، دقت و اعتمادپذیری نیز تعبیر می‌شود، عبارت است از این که ابزار اندازه‌گیری که برای سنجش متغیر و صفتی ساخته شده است. اگر در شرایط مشابه در زمان یا مکان دیگری مورد استفاده قرار گیرد، نتایج مشابهی از آن حاصل شود. به عبارت دیگر ابزار پایا یا معتبر ابزاری است که از خاصیت تکرارپذیری و سنجش نتایج یکسان برخوردار است. یکی از روش‌های محاسبه قابلیت اعتماد استفاده از روش «آلفای

۳. Validity

۲. ر.ک. همین مقاله، ص ۴.

۱. Reliability

کرونباخ^۱ است. این روش برای محاسبه‌ی هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری از جمله پرسش‌نامه‌ها یا آزمون‌هایی که ویژگی‌های مختلف را اندازه می‌گیرند، به کار می‌رود. در این گونه ابزار، پاسخ هر سؤال می‌تواند مقادیر عددی مختلف را اختیار کند. برای محاسبه‌ی ضریب آلفای کرونباخ ابتدا واریانس نمره‌های هر زیرمجموعه‌ی سؤال‌های پرسش‌نامه با زیرآزمون و واریانس کل را بدست آورد سپس با استفاده از فرمول زیر مقدار ضریب آلفا را محاسبه کرد.

$$ra = \frac{j}{j-1} \left(1 - \frac{\sum S^2 j}{S^2}\right)$$

J: تعداد زیرمجموعه‌ی سؤال‌های پرسش‌نامه یا آزمون،

S^2 : واریانس کل آزمون،

$S^2 j$: واریانس زیر آزمون J

از آنجایی که آلفای کرونباخ، معمولاً شاخص کاملاً مناسبی برای سنجش قابلیت اعتماد ابزار اندازه‌گیری و هماهنگی درونی میان عناصر آن است، بنابراین قابلیت اعتماد پرسش‌نامه‌ی مورد استفاده در این تحقیق به کمک آلفای کرونباخ ارزیابی شده است.

جدول ۲: ضریب آلفای کرونباخ کل پرسش‌نامه

تعداد سولات	آلفای کرونباخ
۶۷	۰/۷

با توجه به اینکه مقدار آلفای کرونباخ کمتر از ۰,۷ نیست لذا سؤالات از نظر علمی قابل قبول ارزیابی می‌شوند.

۷- روش‌های آماری

در توصیف داده‌ها از جدول‌های آماری مانند نمودار میله‌ای و شاخص‌های آماری مناسب مانند درصد، میانگین و انحراف معیار استفاده شده است (نوریان، ۱۳۸۴، صص ۵۷ و ۷۱) برای بررسی مؤثر بودن عوامل مورد نظر به دلیل کیفی، رتبه‌ای

۲. Cronbach's alpha

۲. واریانس یا وردایی عددی است که نشان می‌دهد چگونه یک سری داده حول مقدار میانگین پخش می‌شوند.

بودن عوامل از آزمون علامت یک نمونه‌ای استفاده گردیده است. نرم افزارهای مورد استفاده در این پژوهش IBM SPSS21.0 بوده و سطح معناداری، کمتر از ۵٪ در نظر گرفته شده است.

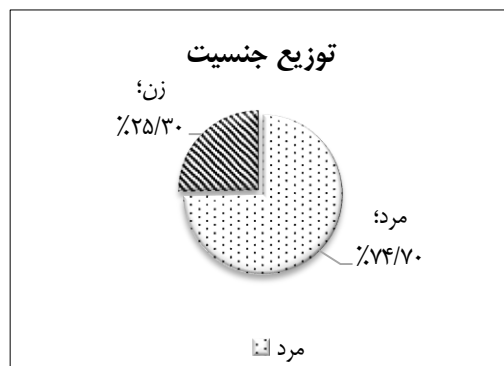
۸- بررسی دموگرافی اعضای نمونه

خیرات بیرونی در سعادت انسان سهم دارند و از عناصر سازنده‌ی آن به شمار می‌آیند و ارزشِ استقلالی دارند؛ هرچند درجه و اهمیت آن‌ها در مقایسه با مؤلفه‌های دیگر سعادت بسیار پایین است.^۲ در پرسش‌نامه‌ی تحقیق حاضر به منظور دستیابی به سیمای عمومی نمونه‌ی آماری، بخشی با عنوان مشخصات عمومی پاسخ‌گویان به اخذ ویژگی‌های دموگرافی آزمودنی‌ها اختصاص یافته است. لذا در ابتدا به منظور آشنایی با اعضای نمونه، متغیرهای جنسیت، وضعیت شغلی و میزان درآمد به صورت جداول توزیع فراوانی و نمودارهای مربوطه ارائه می‌گردد. در ضمن میانگین سنی افراد مورد بررسی ۲۲/۶۲±۳/۹۸ سال می‌باشد.

۸-۱- یافته‌های توصیفی جنسیت پاسخ‌گویان

۷۴/۷٪ از افراد مورد بررسی مرد و ۲۵/۳٪ زن بوده‌اند.

جدول ۳: توزیع فراوانی جنسیت پاسخ‌گویان

جنسیت	فراوانی	درصد
مرد	۷۱	۷۴/۷٪
زن	۲۴	۲۵/۳٪
جمع	۹۵	۱۰۰٪

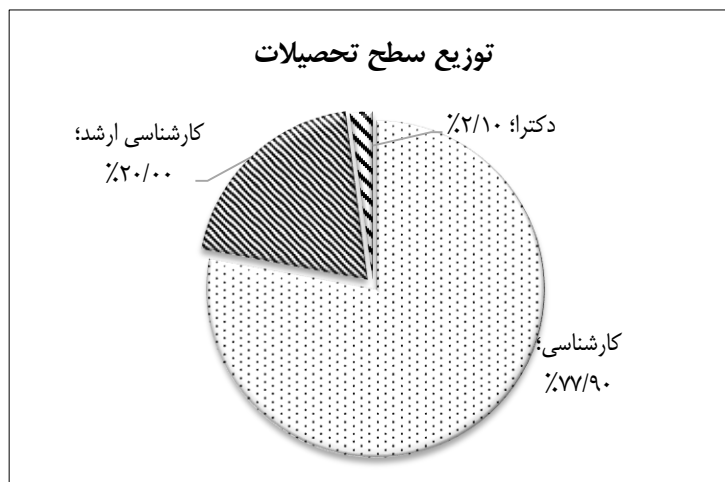
نمودار ۱: نمودار دایره‌ای توزیع فراوانی جنسیت پاسخ‌گویان

۱. جمعیت‌شناسی: مطالعه‌ی اندازه‌ی ساختار و توزیع جمعیت‌ها.

۲. جوادی، محسن، سعادت، قیسات، ص ۹۲.

۲-۸- یافته‌های توصیفی سطح تحصیلات پاسخ‌گویان

۷۷/۹ درصد لیسانس، ۲۰٪ فوق لیسانس و ۲/۱ درصد دانشجوی دکترا هستند.

نمودار ۲: نمودار دایره‌ای توزیع فراوانی سطح تحصیلات پاسخ‌گویان

جدول ۴: توزیع فراوانی سطح تحصیلات پاسخ‌گویان

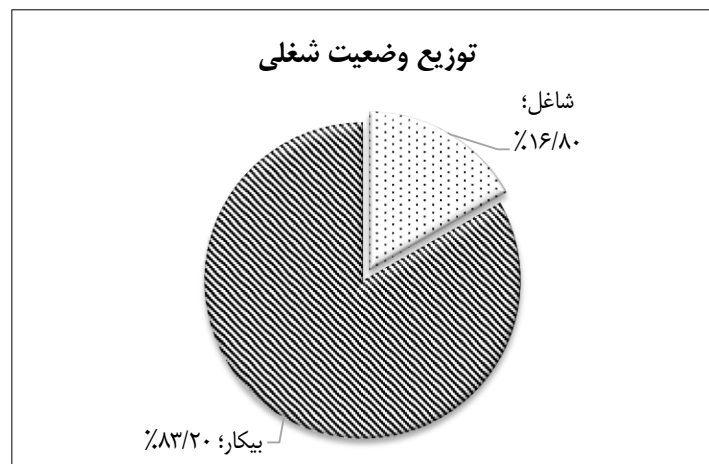
سطح تحصیلات	فراوانی	درصد
کارشناسی	۷۴	۷۷/۹٪
کارشناسی ارشد	۱۹	۲۰٪
دکترا	۲	۲/۱٪
جمع	۹۵	۱۰۰٪

۳-۸- یافته‌های توصیفی وضعیت شغلی پاسخ‌گویان

۸۳/۲٪ از افراد مورد بررسی بدون شغل و ۱۶/۸٪ دارای شغل بوده‌اند.

جدول ۵: توزیع فراوانی وضعیّت شغلی پاسخ گویان

وضعیت شغلی	فراوانی	درصد
شاغل	۱۶	٪ ۱۶/۸
بیکار	۷۹	٪ ۸۳/۲
جمع	۹۵	٪ ۱۰۰

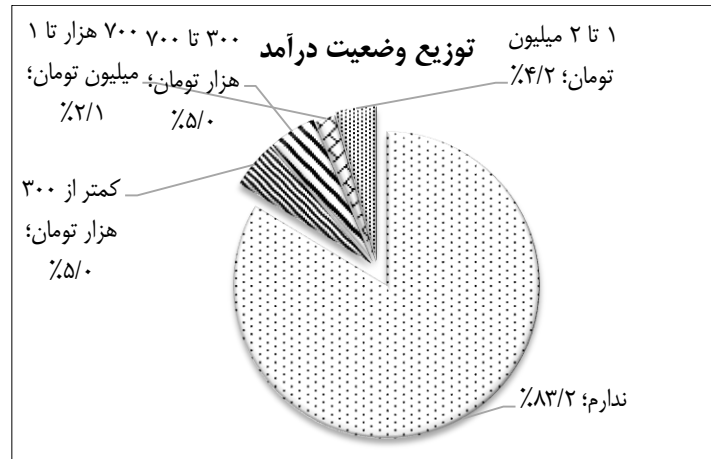

نمودار ۳: نمودار دایره‌ای توزیع فراوانی وضعیّت شغلی پاسخ گویان

۴-۸- یافته‌های توصیفی میزان درآمد پاسخ گویان

جدول ۶: توزیع فراوانی وضعیّت درآمد پاسخ گویان

درآمد	فراوانی	درصد	درآمد	فراوانی	درصد
ندارم	۷۹	٪ ۸۳/۲	۷۰۰ هزار تا ۱ میلیون	۲	٪ ۲/۱
کمتر از ۳۰۰ هزار	۵	٪ ۵	۱ تا ۲ میلیون	۴	٪ ۴/۲
۳۰۰ تا ۷۰۰ هزار	۵	٪ ۵	جمع	۹۵	٪ ۱۰۰

نمودار ۴: نمودار دایره‌ای توزیع فراوانی وضعیت درآمد پاسخگویان

۹- آزمون سؤال‌های تحقیق

برای این که عوامل تأثیرگذار بر توجه انسان‌ها به ابدی بودن خویش را شناسایی کنیم، از آزمون غیر پارامتری علامت یک نمونه‌ای استفاده خواهد شد. فرض کنیم:

M : میان‌ه‌ی مؤثر بودن عوامل در توجه انسان به ابدی بودن خود، در جامعه‌ی مورد بررسی باشد.

ابتدا برای بدست آوردن ابعاد موجود در پرسش‌نامه (شکست‌ها و مشکلات و...)، میانگین سؤالات مربوط به آن بعد در پرسش‌نامه را محاسبه می‌کنیم. لازم به تذکر است که نمره دهی به سؤالات در این بخش به این صورت است که، تمام سؤالات در یک راستا باشند. به عبارت دیگر جواب‌هایی که هم‌راستا با توجه انسان به ابدی بودن خویش است، نمرات بیشتری نسبت به بقیه‌ی جواب‌ها به خود اختصاص می‌دهند. و در آخر، میانگین تمام سؤالات مربوط به ابعاد (مشکلات زندگی، تفکر درباره‌ی نتیجه‌ی اعمال انسان و...) محاسبه می‌گردد و این میانگین به عنوان شاخص آن بعد در نظر گرفته می‌شود. چنانچه میان‌ه‌ی این شاخص به طور معنی داری بالاتر از ۳ باشد، یعنی آن شاخص می‌تواند، به عنوان یکی از راه‌های مناسب برای توجه انسان به ابدی بودن خویش معرفی شود. در واقع فرضیه‌های آماری ما به صورت زیر است:

$$\begin{cases} H_0 : M \leq 3 \\ H_1 : M > 3 \end{cases}$$

یک قاعده‌ی آزمون فرض صفر در مقابل یک، به صورت زیر می‌باشد:

اگر فقط اگر $P\text{-value} < 0.05$ آنگاه فرض صفر را رد و فرض یک را می‌پذیریم. به این معنا که آن عامل در توجّه انسان به ابدی بودن خویش مؤثر بوده‌اند.

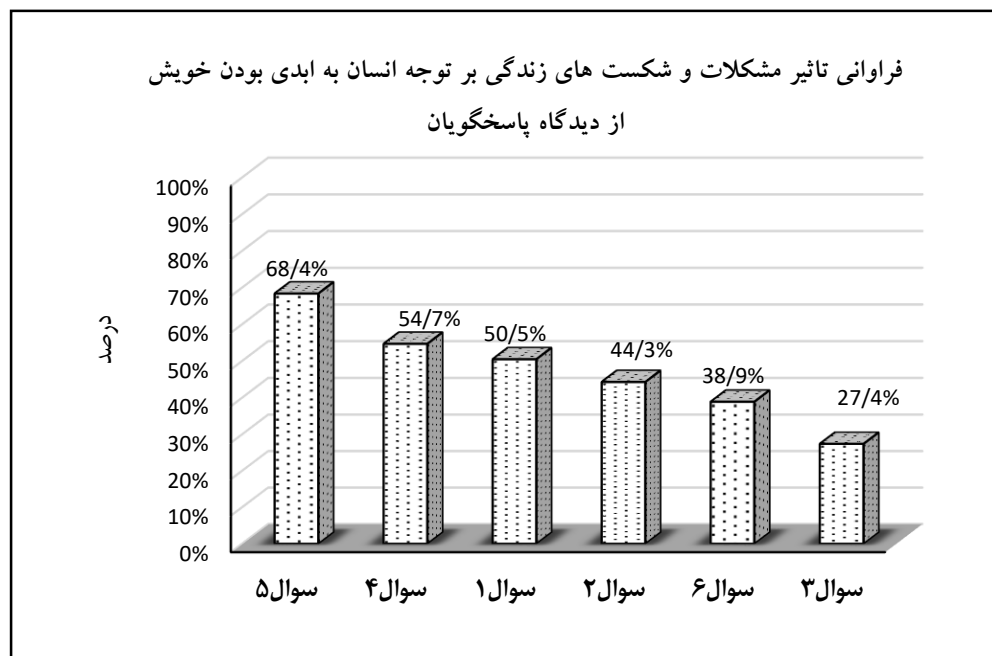
۹-۱- بررسی مؤثر بودن شکست‌ها و مشکلات زندگی در توجّه انسان به ابدی بودن خود

جدول ۷: توزیع فراوانی سؤالات بخش شکست‌ها و مشکلات زندگی

سوال	کاملاً مخالفم	مخالّفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم
۱- شکست‌ها و مشکلات و سختی زندگی انسان را از خدا دورتر می‌کند.	۱۵٫۸٪	۳۴٫۷٪	۲۶٫۳٪	۱۸٫۹٪	۴٫۲٪
۲- شکست‌ها و مشکلات و سختی زندگی انسان را به خدا نزدیک‌تر می‌کند.	۴٫۲٪	۲۱٫۱٪	۳۰٫۵٪	۴۱٫۱٪	۳٫۲٪
۳- به هنگام بروز سختی و مشکل در زندگی، باید بلافاصله دست به کار شد و مشکل را حل کرد، اگر نشد از خداوند طلب کمک نمود.	۵٫۳٪	۲۲٫۱٪	۱۵٫۸٪	۴۱٫۱٪	۱۵٫۸٪
۴- قبل از حل مشکلات ابتدا باید از خداوند کمک خواست، سپس اقدام به رفع مشکل نمود.	۴٫۳٪	۲۰٪	۲۱٫۱٪	۳۶٫۸٪	۱۷٫۹٪
۵- اگر خداوند صلاح بداند مشکل من را رفع می‌کند، من تلاش و دعای خودم را خواهم کرد.	۵٫۳٪	۱۱٫۶٪	۱۴٫۷٪	۴۸٫۴٪	۲۰٪
۶- خداوند هیچ‌گاه برای بنده‌گانش مشکل نمی‌خواهد، بنابراین باید هرطور که شده فقط خود انسان برای رفع مشکلش تلاش کند.	۸٫۴٪	۳۰٫۵٪	۲۸٫۴٪	۲۸٫۵٪	۴٫۲٪

تحلیل: جمعاً ۵۰٫۵٪ پاسخ‌گویان مخالف این عقیده هستند که سختی‌ها و مشکلات زندگی انسان را از خدا دور می‌کند. ۴۴٫۳٪ موافق‌اند که شکست‌ها و مشکلات و سختی زندگی انسان را به خدا نزدیک‌تر می‌کند. ۲۷٫۴٪ مخالف این هستند که به هنگام بروز سختی و مشکل در زندگی، باید بلافاصله دست به کار شد و مشکل حل کرد، اگر نشد از خداوند طلب

کمک نمود. ۵۴٫۷٪ موافقند که قبل از حل مشکلات ابتدا باید از خداوند کمک خواست، سپس اقدام به رفع مشکل نمود. ۶۸٫۴٪ موافق این نظریه هستند که اگر خداوند صلاح بداند مشکل را رفع می‌کند، ما تلاش و دعای خود را خواهیم کرد و در نهایت ۳۸٫۹٪ مخالف این نظر هستند که خداوند هیچ‌گاه برای بندگانش مشکل نمی‌خواهد، بنابراین باید هرطور که شده فقط خود انسان برای رفع مشکلتش تلاش کند. این درصدها در نمودار میله‌ای زیر نشان داده شده‌اند.

نمودار ۵: نمودار میله‌ای فراوانی سؤالات بخش شکست‌ها و مشکلات زندگی

جدول ۸: بررسی تاثیر شکست‌ها و مشکلات زندگی بر توجه انسان به ابدی بودن خود

مقدار احتمال	میان	تعداد --- از میان			عامل
		بیشتر	مساوی	کمتر	
<۰۰۰۱ .۰***	۱۷.۳	۶۰	۱۰	۲۵	شکست‌ها و مشکلات زندگی

نتیجه‌گیری: با توجه به این‌که مقدار احتمال آزمون کمتر از ۰٫۰۵ است، نتیجه گرفته می‌شود، که از دیدگاه پاسخ‌گویان، شکست‌ها و مشکلات زندگی به طور معنی‌داری می‌تواند، یکی از راه‌های توجه انسان به ابدی بودن خویش باشد. به این صورت که اکثریت انسان‌ها بر این باوراند، که با افزایش شکست‌ها و مشکلات زندگی، به خدا نزدیک‌تر می‌شویم.

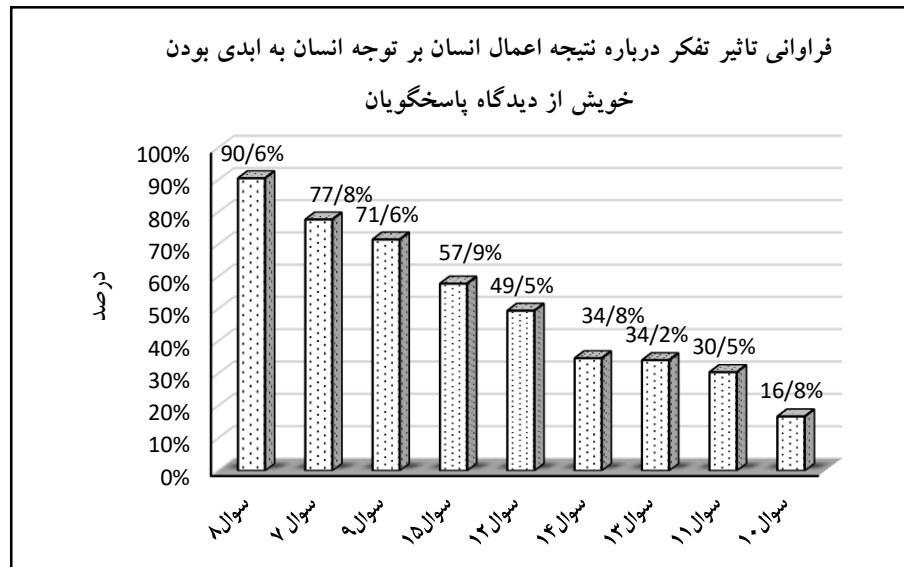
۹-۲- بررسی مؤثر بودن تفکر درباره‌ی نتیجه‌ی اعمال انسان در توجه انسان به ابدی بودن خود

جدول ۹: توزیع فراوانی سؤالات بخش تفکر درباره‌ی نتیجه‌ی اعمال انسان

سؤال	کاملاً مخالفم	کاملاً موافقم	مخالقم نظری ندارم	مخالقم نظری دارم	کاملاً موافقم
۷- انسان‌ها حتماً نتیجه‌ی اعمالشان را می‌بینند.	۲,۱٪	۱۰,۵٪	۹,۵٪	۳۸,۹٪	۳۸,۹٪
۸- هیچ انسانی نتیجه‌ی عمل خود را نمی‌بیند.	۴۵,۳٪	۴۵,۳٪	۸,۴٪	۲,۱٪	۱,۱٪
۹- نتیجه‌ی عمل انسان‌ها فقط در همین دنیا داده می‌شود. (همه چیز در همین دنیا است.)	۳۰,۵٪	۴۱,۱٪	۱۵,۸٪	۱۱,۶٪	۱,۱٪
۱۰- به محض این که یاد آخرت می‌افتم، غصه‌هایم را فراموش می‌کنم.	۱۵,۸٪	۳۰,۵٪	۳۶,۸٪	۱۶,۸٪	۰٪
۱۱- یادآوری آخرت چیزی از غصه‌هایم کم نمی‌کند.	۴,۲٪	۲۶,۳٪	۴۲,۱٪	۲۳,۲٪	۴,۲٪
۱۲- همیشه از این که چیزی از اموالم را از دست بدهم در ترس و نگرانی به سر می‌برم.	۶,۳٪	۴۳,۲٪	۲۲,۱٪	۲۵,۳٪	۳,۲٪
۱۳- وقتی به یاد چیزهایی که در گذشته از دست داده‌ام می‌افتم خیلی غصه می‌خورم.	۷,۴٪	۲۷,۴٪	۱۲,۶٪	۴۰٪	۱۲,۶٪
۱۴- نباید معطل کسی بمانم، حق خود و خانواده‌ام را به هر ترتیبی گرفته و حق او را کف دستش می‌گذارم.	۵,۳٪	۲۹,۵٪	۲۸,۴٪	۳۲,۶٪	۴,۲٪
۱۵- می‌دانم که خداوند حق من را در آخرت از او خواهد گرفت.	۴,۲٪	۶,۳٪	۳۱,۶٪	۳۳,۷٪	۲۴,۲٪

تحلیل: جمعاً ۷۷,۸٪ پاسخ‌گویان موافق این عقیده هستند، که انسان‌ها حتماً نتیجه‌ی اعمالشان را می‌بینند. ۹۰,۶٪ مخالف - اند. که هیچ انسانی نتیجه‌ی عمل خود را نمی‌بیند. ۷۱,۶٪ مخالف این هستند که نتیجه‌ی عمل انسان‌ها فقط در همین دنیا داده می‌شود. ۱۶,۸٪ موافق‌اند، که به محض این که یاد آخرت می‌افتم، غصه‌هایشان را فراموش می‌کنند. ۳۰,۵٪ مخالف این نظریه هستند، که یادآوری آخرت چیزی از غصه‌ها کم نمی‌کند. ۴۹,۵٪ مخالف این هستند که همیشه از این که چیزی از اموالم را از دست بدهم در ترس و نگرانی به سر می‌برم. ۳۴,۲٪ افراد مخالف این هستند که وقتی به یاد چیزهایی که در

گذشته از دست داده‌اند می‌افتند، خیلی غصه می‌خورند. ۳۴٫۸٪ افراد با این عقیده مخالف هستند که باید حق هر کسی را کف دستش گذاشت و ۵۷٫۹٪ بر این باورند که خداوند حق ظالم را در آخرت از مظلوم باز خواهد ستاند. این درصدها در نمودار میله‌ای زیر نشان داده شده‌اند.

نمودار ۶: نمودار میله‌ای فراوانی سؤالات بخش تفکر درباره نتیجه اعمال انسان

جدول ۱۰: بررسی تاثیر تفکر درباره نتیجه اعمال انسان بر توجه انسانی به ابدی بودن خود

مقدار احتمال	میان	تعداد --- از میان			عامل	
		بیشتر	مساوی	کمتر		
<۰.۰۰۱	۰.۰**	۳۳.۳	۷۶	۵	۱۴	تفکر درباره نتیجه اعمال انسان

نتیجه‌گیری: طبق جدول قبل، نظرات ۸۱ نفر (۵ نفر مساوی و ۷۶ نفر بیشتر) در حوزه تفکر درباره نتیجه اعمال انسان، هم‌راستا با توجه آنها به ابدی بودن خویش است. به عبارت بهتر به رابطه‌ی بین تفکر درباره نتیجه اعمال انسان و ابدی بودن خویش معتقداند. همچنین توجه به این که مقدار احتمال آزمون کمتر از ۰٫۰۵ است، نتیجه گرفته می‌شود که از دیدگاه پاسخ‌گویان، تفکر درباره نتیجه اعمال انسان به طور معنی‌داری می‌تواند، یکی از راه‌های توجه انسان به ابدی بودن خویش باشد. هر قدر ادراک و شهود در دنیا قوی باشد و به هر اندازه که استعداد و توانایی داشته باشد و به

هر درجه که مدرک حقیقی تر و کامل تر و از وجود اعلی برخوردار باشند، مانند درک و شهود خداوند و صفات و اسمای خداوند به همان اندازه در آخرت از ادراک و سعادت به نحو کامل تر، شدیدتر و دائمی تر برخوردارند، زیرا دنیا مزرعه‌ی آخرت است.^۱

۹-۳- بررسی مؤثر بودن وضعیّت اقتصادی در توجّه انسان به ابدی بودن خود

جدول ۱۱: توزیع فراوانی سؤالات بخش وضعیّت اقتصادی

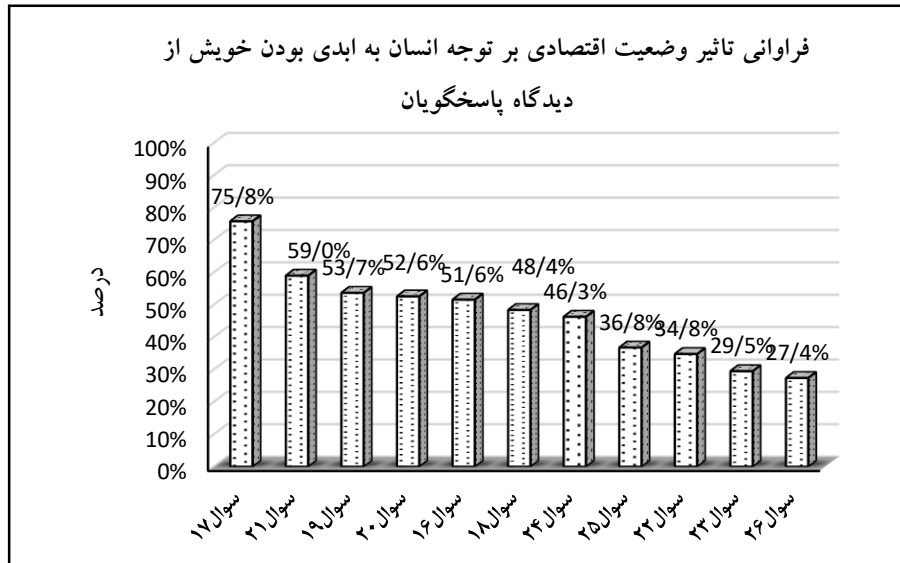
سؤال	کاملاً مخالفم	کاملاً موافقم	مخالقم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم
۱۶- انسان نمی‌تواند با فقر ایمانش را حفظ کند و نباید از فقیر انتظار ایمان داشت.	۱۳,۷٪	۳۷,۹٪	۱۱,۶٪	۳۰,۵٪	۶,۳٪	
۱۷- حفظ ایمان با فقر دشوار است اما نباید ناامید شد، حفظ ایمان شدنی است.	۳,۲٪	۸,۴٪	۱۲,۶٪	۵۷,۹٪	۱۷,۹٪	
۱۸- نسل جوان باید جوانی کنند و به هر شکلی که دوست دارند از دنیا بهره ببرند.	۱۷,۹٪	۳۰,۵٪	۱۸,۹٪	۲۹,۵٪	۳,۲٪	
۱۹- قناعت و ساختن با زندگی‌های ساده باعث سرخوردگی نسل جدید است.	۹,۵٪	۴۴,۲٪	۲۳,۲٪	۱۸,۹٪	۴,۲٪	
۲۰- اگر ایمان و اعتقاد ما قوی باشد، حتی اگر از این دنیا بهره‌ای نبریم، بهشت نصیب ما خواهد شد و از نعمت‌های فراوانش بهره خواهیم برد.	۹,۵٪	۷,۴٪	۳۰,۵٪	۴۰٪	۱۲,۶٪	
۲۱- گاهی به خاطر مشلاتم با خدا قهر می‌کنم و نماز نمی‌خوانم. (اگر از قبل می‌خوانده‌اید)	۲۷,۴٪	۳۱,۶٪	۲۲,۱٪	۱۴,۷٪	۴,۲٪	

۱. محمد رضایی، محمد؛ الیاسی، محمد قاسم، سعادت حقیقی از دیدگاه مکتب‌اندرا، آینه‌ی معرفت، ص ۱۰۴-۱۰۵.

۲۲- وقتی مشکل اقتصادی پیدا می‌کنم، بسیار عصبانی هستم و به هر دری می‌زنم که از این وضعیت نجات پیدا کنم.	۵,۳٪	۲۹,۵٪	۲۴,۲٪	۳۶,۸٪	۴,۲٪
۲۳- وقتی زندگی ام دچار بحران اقتصادی می‌شود، اولین چیزی که به آن روی می‌آورم نماز و دعا است.	۷,۴٪	۲۵,۳٪	۳۷,۹٪	۲۷,۴٪	۲,۱٪
۲۴- اگر وضعیت اقتصادی مردم بهتر نشود، به هیچ وجه به مسائل معنوی گرایش پیدا نمی‌کنند.	۹,۵٪	۳۶,۸٪	۲۲,۱٪	۲۶,۳٪	۵,۳٪
۲۵- اگر ثروت موجب شود که من آخرت و دنیای پس از مرگ را به فراموشی بسپارم، حاضرم زندگی بسیار معمولی یا فقیرانه‌ای داشته باشم.	۱۳,۷٪	۳۷,۹٪	۱۱,۶٪	۳۰,۵٪	۶,۳٪
۲۶- وضعیت اقتصادی انسان‌ها ارتباطی مستقیم با اعتقادات آنها دارد.	۳,۲٪	۸,۴٪	۱۲,۶٪	۵۷,۹٪	۱۷,۹٪

تحلیل: ۵۱,۶٪ پاسخ دهندگان مخالف این باور هستند که انسان نمی‌تواند با فقر ایمانش را حفظ کند و نباید از فقیر انتظار ایمان داشت. ۷۵,۸٪ باور دارند که حفظ ایمان با فقر دشوار است؛ اما نباید ناامید شد، حفظ ایمان شدنی است. ۴۸,۴٪ معتقد نیستند، که نسل جوان باید جوانی کنند و به هر شکلی که دوست دارند از دنیا بهره ببرند. ۵۳,۷٪ اینگونه فکر نمی‌کنند که قناعت و ساختن با زندگی‌های ساده باعث سرخوردگی نسل جدید است. ۵۲,۶٪ براین باور هستند که اگر ایمان و اعتقاد ما قوی باشد، حتی اگر از این دنیا بهره‌ای نبریم، بهشت نصیب ما خواهد شد و از نعمت‌های فراوانش بهره خواهیم برد. ۵۹٪ پاسخ دهندگان پاسخ داده‌اند، که گاهی به خاطر مشکلاتم با خدا قهر می‌کنم و نماز نمی‌خوانم. ۳۴,۸٪ براین باور نیستند که وقتی مشکل اقتصادی پیدا می‌کنند، بسیار عصبانی هستند و به هر دری می‌زنند که از این وضعیت نجات پیدا کنند. ۲۹,۵٪ موافق هستند که وقتی زندگی‌شان دچار بحران اقتصادی می‌شود، اولین چیزی که به آن روی می‌آورند، نماز و دعا است. ۴۶,۳٪ مخالف‌اند، که اگر وضعیت اقتصادی مردم بهتر نشود، به هیچ وجه به مسائل معنوی گرایش پیدا نمی‌کنند. ۳۶,۸٪ این‌گونه می‌اندیشند که اگر ثروت موجب شود که من آخرت و دنیای پس از مرگ را به

فراموشی بسپارم، حاضرم زندگی بسیار معمولی یا فقیرانه‌ای داشته باشم. ۲۷,۴٪ نیز عمیقاً براین باوراند که وضعیت اقتصادی انسان‌ها ارتباطی مستقیم با اعتقادات آن‌ها دارد.

نمودار ۷: نمودار میله ای فراوانی سؤالات بخش وضعیت اقتصادی

جدول ۱۲: بررسی تاثیر وضعیت اقتصادی بر توجه انسان به ابدی بودن خود

مقدار احتمال	میان	تعداد --- از میان			عامل
		بیشتر	مساوی	کمتر	
<۰.۰۰۱	۱۸.۳	۵۹	۹	۲۷	وضعیت اقتصادی

نتیجه‌گیری: طبق جدول قبل نظرات ۶۸ نفر (۹ نفر مساوی و ۵۹ نفر بیشتر) در حوزه‌ی وضعیت اقتصادی، هم‌راستا با توجه آنها به ابدی بودن خویش است. به عبارت بهتر به رابطه‌ی بین وضعیت اقتصادی و ابدی بودن خویش معتقداند. هم‌چنین با توجه به اینکه مقدار احتمال آزمون کمتر از ۰,۰۵ است، نتیجه گرفته می‌شود، که از دیدگاه پاسخ‌گویان، وضعیت اقتصادی به طور معنی داری می‌تواند، یکی از راههای توجه انسان به ابدی بودن خویش باشد.

۹-۴- بررسی مؤثر بودن داشتن گرایش‌های مذهبی در توجه انسان به ابدی بودن خود

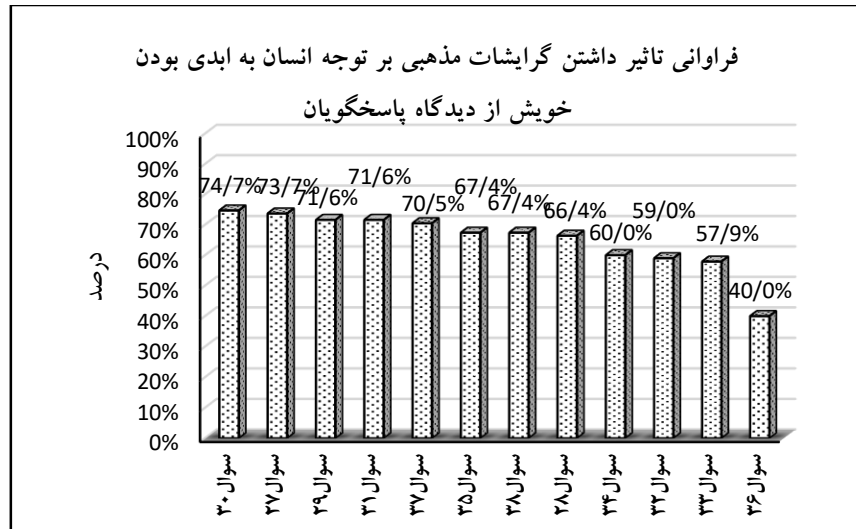
جدول ۱۳: توزیع فراوانی سؤالات بخش گرایش‌های مذهبی

سؤال	کاملاً مخالفم	مخالقم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم
۲۷- باید به واجبات دینی عمل نمود.	۱,۱٪	۵,۳٪	۲۰٪	۴۴,۲٪	۲۹,۵٪
۲۸- من فقط زمانی که دچار مشکل می‌شوم، سراغ دعا و نیایش می‌روم.	۲۱,۱٪	۴۵,۳٪	۲۳,۲٪	۹,۵٪	۱,۱٪
۲۹- خداوند که نیازی به نماز و عبادت ما ندارد، پس لازم نیست که عبادت کنیم.	۳۱,۶٪	۴۰٪	۱۸,۹٪	۷,۴٪	۲,۱٪
۳۰- خداوند نیازی به عبادت ما ندارد، اما باید او را عبادت کرد چون ما به او نیازمندیم.	۳,۲٪	۶,۳٪	۱۵,۸٪	۵۲,۶٪	۲۲,۱٪
۳۱- انسان بدبخت تا آخر بدبخت است و دین و مذهب در خوشبختی او تأثیری ندارد. همه چیز در همین دنیا است.	۳۳,۷٪	۳۷,۹٪	۲۰٪	۷,۴٪	۱,۱٪
۳۲- اگر در این دنیا سختی بکشیم اما به دستورات الهی عمل کنیم، در دنیای پس از مرگ پاداش و بهشت در انتظار ما خواهد بود.	۳,۲٪	۷,۴٪	۳۰,۵٪	۳۷,۹٪	۲۱,۱٪
۳۳- شاید همین سختی‌ها برای ما در آن دنیا هم تکرار شود، پس این دو روز دنیا را خوش بگذرانیم.	۲۴,۲٪	۳۳,۷٪	۲۷,۴٪	۱۲,۶٪	۲,۱٪
۳۴- وظیفه‌ی ما در این دنیا کسب فضیلت‌های اخلاقی است تا دست‌گیر ما در جهان آخرت شود.	۲,۱٪	۱۱,۶٪	۲۶,۳٪	۴۴,۲٪	۱۵,۸٪
۳۵- خیلی‌ها به چیزی اعتقاد ندارند اما در آسایش و خوشبختی به سر می‌برند، در نتیجه‌ی اعتقاد به جهان آخرت می‌تواند درست نباشد.	۲۲,۱٪	۴۵,۳٪	۲۳,۲٪	۵,۳٪	۴,۲٪
۳۶- کسانی که در این دنیا در رفاه زندگی می‌کنند در واقع مورد آزمایش الهی هستند و نتیجه‌ی همه‌ی اعمال خود را در جهان پس از مرگ خواهند دید.	۸,۴٪	۱۸,۹٪	۳۲,۶٪	۲۶,۳٪	۱۳,۷٪

۳۷- وقتی خداوند این همه بین انسان‌ها فرق می‌گذارد (یکی زیبا و یکی زشت، یکی پول‌دار و یکی فقیر و...)، یعنی عدالتی در کار نیست، پس دنیای دیگری هم در کار نخواهد بود.

۳۸- تفاوت‌های این دنیا نشانه‌ی بی‌عدالتی خدا نیست، ما بر اساس اعمال و نیت‌هایمان قضاوت می‌شویم، خداوند عادل مطلق است و تمام موجودات نتیجه‌ی اعمال خود را در آخرت و با عدل خداوند خواهند گرفت.

تحلیل: ۷۳,۷٪ می‌گویند، باید به واجبات دینی عمل نمود. ۶۶,۴٪ مخالف این هستند، که فقط زمانی که دچار مشکل می‌شویم، سراغ دعا و نیایش می‌رویم. ۷۱,۶٪ مخالف هستند که خداوند که نیازی به نماز و عبادت ما ندارد، پس لازم نیست که عبادت کنیم. ۷۴,۷٪ معتقداند که خداوند نیازی به عبادت ما ندارد، اما باید او را عبادت کرد چون ما به او نیازمندیم. ۷۱,۶٪ مخالف‌اند که انسان بدبخت تا آخر بدبخت است و دین و مذهب در خوشبختی او تأثیری ندارد و همه چیز در همین دنیا است. ۵۹٪ اعتقاد دارند که اگر در این دنیا سختی بکشیم، اما به دستورات الهی عمل کنیم، در دنیای پس از مرگ پاداش و بهشت در انتظار ما خواهد بود. ۵۷,۹٪ مخالف خوش‌گذرانی‌های زودگذر هستند. ۶۰٪ می‌گویند وظیفه‌ی ما در این دنیا کسب فضیلت‌های اخلاقی است تا دست‌گیر ما در جهان آخرت شود. ۶۷,۴٪ عقیده دارند، که چطور بعضی‌ها در عین این‌که به چیزی اعتقاد ندارند، اما در آسایش و خوشبختی به سر می‌برند، در نتیجه، موافق این هستند که اعتقاد به جهان آخرت می‌تواند درست نباشد. ۴۰٪ افراد موافق‌اند که کسانی که در این دنیا در رفاه زندگی می‌کنند، در واقع مورد آزمایش الهی هستند و نتیجه‌ی همه‌ی اعمال خود را در جهان پس از مرگ خواهند دید. ۷۰,۵٪ افراد مخالف این نظر هستند که وقتی خداوند این همه بین انسان‌ها فرق می‌گذارد، یعنی عدالتی در کار نیست، پس دنیای دیگری هم در کار نخواهد بود و در نهایت ۶۷,۴٪ معتقداند که تفاوت‌های این دنیا نشانه‌ی بی‌عدالتی خدا نیست، ما بر اساس اعمال و نیت‌هایمان قضاوت می‌شویم.

نمودار ۸: نمودار میله ای فراوانی سؤالات بخش گرایشات مذهبی

جدول ۱۴: بررسی تاثیر گرایشات مذهبی بر توجه انسان به ابدی بودن خود

مقدار احتمال	میان	تعداد --- از میان			عامل
		بیشتر	مساوی	کمتر	
<۰۰۰۱ .۰***	۷۵ .۳	۸۲	۵	۸	گرایشات مذهبی

نتیجه‌گیری: با توجه به این که مقدار احتمال آزمون کمتر از ۰,۰۵ است، نتیجه گرفته می‌شود که از دیدگاه پاسخ‌گویان، داشتن گرایشات مذهبی به طور معنی داری می‌تواند یکی از راه‌های توجه انسان به ابدی بودن خویش باشد. از نظر صدرا کسی که راه اهل توحید را نیماید و افعال و احوالش به اقتضای طبعش باشد، حالش همان‌گونه است که خداوند فرموده: «وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ»^۱.

۱. مهدی زاده لطف آبادی، ایسا، سیر اعلی در حکمت علوی، ص ۸

۲. مؤمنون، ۷۱.

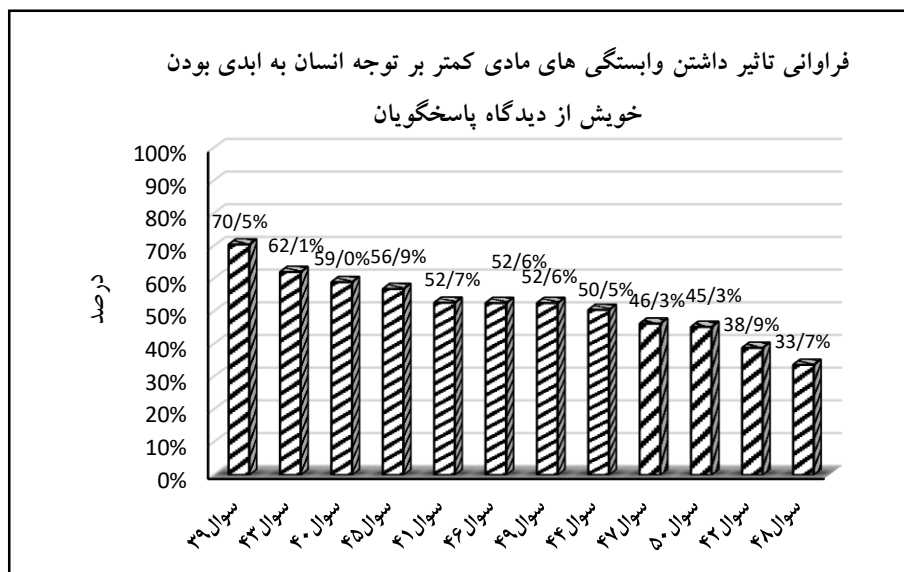
۵-۹- بررسی مؤثر بودن داشتن وابستگی‌های مادی کمتر، در توجه انسان به ابدی بودن خود

جدول ۱۵: توزیع فراوانی سؤالات بخش وابستگی‌ها

سؤال	کاملاً مخالفم	کاملاً موافقم	مخالقم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم
دوست دارم همسر (یا همسر آینده‌ام) این ملاک‌ها را داشته باشد:						
۳۹- ثروت بیشتر، ایمان کمتر	۳۱,۶٪	۳۸,۹٪	۱۶,۸٪	۱۰,۵٪	۲,۱٪	
۴۰- ثروت کمتر، ایمان بیشتر	۳,۲٪	۱۵,۸٪	۲۲,۱٪	۳۷,۹٪	۲۱,۱٪	
۴۱- سواد بیشتر، ایمان کمتر	۲۱,۱٪	۳۱,۶٪	۲۳,۲٪	۲۲,۱٪	۲,۱٪	
۴۲- سواد کمتر، ایمان بیشتر	۷,۴٪	۲۸,۴٪	۲۵,۳٪	۲۴,۲٪	۱۴,۷٪	
۴۳- زیبایی بیشتر، ایمان کمتر	۲۲,۱٪	۴۰٪	۲۸,۴٪	۸,۴٪	۱,۱٪	
۴۴- زیبایی کمتر، ایمان بیشتر	۴,۲٪	۱۱,۶٪	۳۳,۷٪	۳۳,۷٪	۱۶,۸٪	
دوست دارم فرزندم (یا فرزند آینده‌ام) این ملاک‌ها را داشته باشد:						
۴۵- ثروت بیشتر، ایمان کمتر	۲۹,۵٪	۲۷,۴٪	۳۱,۶٪	۱۰,۵٪	۱,۱٪	
۴۶- ثروت کمتر، ایمان بیشتر	۱,۱٪	۱۲,۶٪	۳۳,۷٪	۳۵,۸٪	۱۶,۸٪	
۴۷- سواد بیشتر، ایمان کمتر	۱۶,۸٪	۲۹,۵٪	۳۱,۶٪	۱۸,۹٪	۳,۲٪	
۴۸- سواد کمتر، ایمان بیشتر	۳,۲٪	۳۰,۵٪	۳۲,۶٪	۲۱,۱٪	۱۲,۶٪	
۴۹- زیبایی بیشتر، ایمان کمتر	۲۰٪	۳۲,۶٪	۳۸,۹٪	۶,۳٪	۲,۱٪	
۵۰- زیبایی کمتر، ایمان بیشتر	۲,۱٪	۱۱,۶٪	۴۱,۱٪	۲۹,۵٪	۱۵,۸٪	

تحلیل: به ترتیب ۷۰,۵٪، ۵۲,۷٪ و ۶۲,۱٪ پاسخ دهندگان مخالف این هستند که همسرشان ایمان کمتر و ثروت بیشتر یا ایمان کمتر و سواد بیشتر یا زیبایی بیشتر و ایمان کمتری داشته باشد. علاوه براین در مورد فرزندان‌شان نیز به ترتیب

۵۶,۹٪، ۴۶,۳٪ و ۵۲,۶٪ پاسخ دهندگان مخالف این هستند که فرزندشان ایمان کمتر و ثروت بیشتر یا ایمان کمتر و سواد بیشتر یا زیبایی بیشتر و ایمان کمتری داشته باشد.

نمودار ۹: نمودار میله ای فراوانی سوالات بخش داشتن وابستگی های مادی کمتر

جدول ۱۶: بررسی تاثیر داشتن وابستگی های مادی کمتر بر توجه انسان به ابدی بودن خود

مقدار احتمال	میان	تعداد --- از میان			عامل
		بیشتر	مساوی	کمتر	
<۰.۰۰۱	۳۳.۳	۷۰	۵	۲۰	داشتن وابستگی های مادی کمتر

نتیجه گیری: با توجه به این که مقدار احتمال آزمون کمتر از ۰,۰۵ است، نتیجه گرفته می شود که از دیدگاه پاسخ گویان، داشتن وابستگی های مادی کمتر به طور معنی داری می تواند، یکی از راه های توجه انسان به ابدی بودن خویش باشد. حضرت امیر^۹، می فرمایند دنیا راست گوتر از آن است که بخواهد انسان را بفریبد. دنیا وقتی فریبنده است که آنچه را

۱. وَ حَقًّا أَقُولُ مَا الدُّنْيَا غُرْبُكَ وَ لَكِنْ بِهَا اعْتَرَّتْ وَ لَقَدْ كَاثَفَتْكَ الْعِظَاتُ وَ أَدْنَتْكَ عَلَى سَوَاءٍ وَ لَهَا بِمَا تَعَدُّكَ مِنْ نُزُولِ الْبَلَاءِ بِجِسْمِكَ وَ التُّصْفَى قُوَّتِكَ أَصْدَقُ وَ أَوْفَى مِنْ أَنْ تَكْذِبَكَ أَوْ تَغْرُكَ وَ لَرُبَّ نَاصِحٍ لَهَا عِنْدَكَ مِنْهُمْ وَ صَادِقٍ مِنْ خَيْرِهَا مُكَدَّبٌ وَ لَكِنَّ تَعَرَّفَتْهَا فِي الدِّيَارِ الْخَاوِيَةِ وَ الرَّبُوعِ الْخَالِيَةِ لَتَجِدَنَّهَا مِنْ حَسَنِ تَدْكِيرِكَ وَ بَلَاغِ مَوْعِظَتِكَ بِمَحَلَّةِ الشَّقِيقِ عَلَيْكَ وَ الشَّحِيحِ بِكَ! جعفری، محمد تقی، نهج البلاغه (متن و ترجمه)، (خطبه ۲۲۳، فراز ۷-۱۰، ص ۷۵۴).

در اوست کتمان کند و ظاهری زیبا و درونی تلخ و ناگوار داشته باشد، ولی چون دنیا هم ظاهر زیبا را نشان داد و هم درون تلخ را، و بُعد نشاط آور و هم بُعد اندوه بار را؛ لذا فریب‌کار نیست بلکه ابزار فریب است.^۱

۹-۶- بررسی مؤثر بودن تعلق خاطر به مراسم مذهبی اهل بیت (علیهم السلام) در توجه انسان به ابدی بودن خود

جدول ۱۷: توزیع فراوانی سؤالات بخش تعلق خاطر به مراسم مذهبی اهل بیت Δ

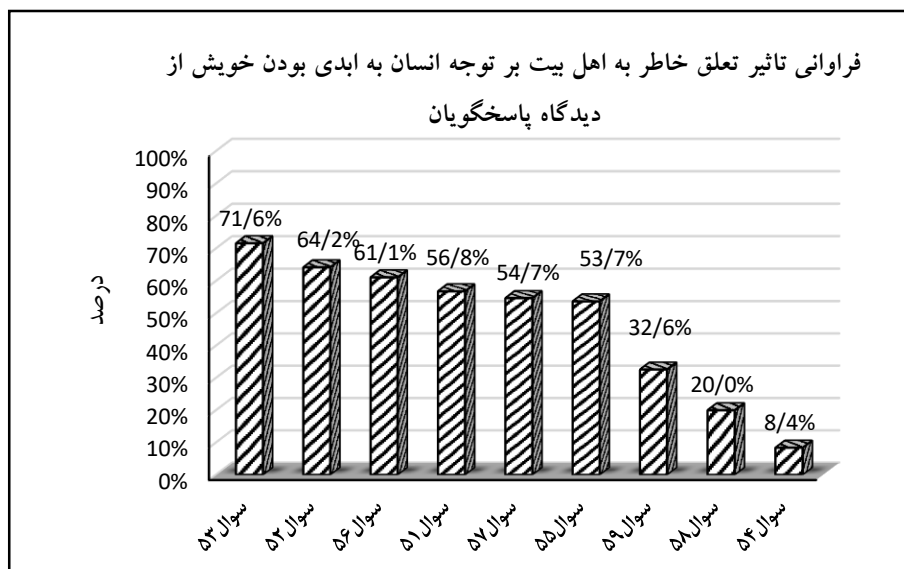
سؤال	کاملاً مخالفم	کاملاً موافقم	نظری ندارم	مخالقم	موافقم
۵۱- احساس می‌کنم در مراسم مذهبی به خصوص عزاداری‌ها انرژی مثبت دریافت می‌کنم و سبک می‌شوم.	٪۹,۵	٪۱۴,۷	٪۱۸,۹	٪۳۸,۹	٪۱۷,۹
۵۲- برگزاری مراسم مذهبی نوعی خرافات است.	٪۲۴,۲	٪۴۰	٪۱۲,۱	٪۱۲,۶	٪۲,۱
۵۳- من فقط برای گرفتن حاجاتم به مراسم مذهبی می‌روم.	٪۲۱,۱	٪۵۰,۵	٪۲۴,۲	٪۴,۲	٪۰
۵۴- من نماز نمی‌خوانم اما در مراسم مذهبی شرکت می‌کنم.	٪۳۰,۵	٪۴۴,۲	٪۱۶,۸	٪۸,۴	٪۰
۵۵- من هم به واجبات عمل می‌کنم و هم به مراسم مذهبی می‌روم.	٪۳,۲	٪۲۲,۱	٪۲۱,۱	٪۴۳,۲	٪۱۰,۵
۵۶- شرکت در مراسم مذهبی وقت انسان را هدر می‌دهد.	٪۱۷,۹	٪۴۶,۳	٪۲۴,۲	٪۱۰,۵	٪۱,۱
۵۷- شرکت در مراسم مذهبی باعث ارتقاء روحی انسان می‌شود.	٪۱,۱	٪۱۵,۸	٪۲۸,۴	٪۴۰	٪۱۴,۷
۵۸- به جای این که پول‌مان را خرج مراسم مذهبی نمایم، می‌توانیم از مستمندان دستگیری نمایم.	٪۷,۴	٪۱۲,۶	٪۲۲,۱	٪۳۰,۵	٪۲۷,۴

^۱ جوادی آملی، عبدالله، دنیاشناسی و دنیا‌گرایی در نهج‌البلاغه، ص ۲۴؛ به نقل از: حسینی، زهرا؛ جوکار، نجف، بررسی و تحلیل بزرگ‌ترین موانع رشد و کمال انسان در نهج‌البلاغه و مثنوی، فصل‌نامه‌ی اندیشه‌ی دینی، ص ۱۰۳.

۵۹- کمک به مستمندان جای خود دارد، هیچ چیز جای مراسم اهل بیت (علیهم السلام) را نخواهد گرفت. ۱۴,۷٪، ۲۰٪، ۳۲,۶٪، ۱۸,۹٪، ۱۳,۷٪

تحلیل: ۵۶,۸٪ پاسخ دهندگان موافق این هستند که در مراسم مذهبی انرژی مثبتی کسب می‌کنند و ۶۴,۲٪ مخالف این هستند که مراسم مذهبی نوعی خرافات است. ۷۱,۶٪ ابراز کرده‌اند که این گونه نیست که فقط برای گرفتن حاجات به مراسم مذهبی بروند. ۸,۴٪ موافق این هستند که «من نماز نمی‌خوانم اما در مراسم مذهبی شرکت می‌کنم». ۵۳٪ موافق این هستند که «من هم به واجبات عمل می‌کنم و هم به مراسم مذهبی می‌روم».

۶۱,۱٪ مخالف این هستند که شرکت در مراسم مذهبی وقت انسان را هدر می‌دهد. ۵۴,۷٪ معتقداند، که شرکت در مراسم مذهبی باعث ارتقاء روحی انسان می‌شود. ۲۰٪ مخالف این هستند که به جای این که پول‌مان را خرج مراسم مذهبی نماییم و بهتر است که به جای آن از مستمندان دست‌گیری نماییم و ۳۲,۶٪ موافق‌اند که کمک به مستمندان جای خود دارد، هیچ چیز جای مراسم اهل بیت Δ را نخواهد گرفت.

نمودار ۱۰: نمودار میله ای فراوانی سؤالات بخش تعلق خاطر به مراسم مذهبی اهل بیت Δ

جدول ۱۸: بررسی تاثیر تعلق خاطر به مراسم مذهبی اهل بیت Δ بر توجه انسان به ابدی بودن خود

مقدار احتمال	میان	تعداد --- از میان			عامل
		بیشتر	مساوی	کمتر	
۰.۲۰*	۲۲.۳	۵۵	۶	۳۴	تعلق خاطر به مراسم مذهبی اهل بیت Δ

نتیجه گیری: با توجه به اینکه مقدار احتمال آزمون کمتر از ۰,۰۵ است، نتیجه گرفته می شود، که از دیدگاه پاسخ گویان، داشتن تعلق خاطر به مراسم مذهبی اهل بیت (علیهم السلام) به طور معنی داری می تواند، یکی از راه های توجه انسان به ابدی بودن خویش باشد. بی شک معرفه الله و شناخت اسماء و صفات او، موضوعیت دارد و هر کس باید تا آن جا که می تواند، از این معرفت بهره بگیرد؛ توجه به این اوصاف کمال و جمال تأثیر بسیار مهمی در تربیت نفوس انسان ها دارد و توجه به کمال مطلق، انسان را به سوی همانندی - هر چند در مرحله ی بسیار پایینی باشد- سوق می دهد. رحمت خاص او، گر چه ویژه ی بندگان باتقوا است، ولی رحمت عامش دوست و دشمن را فرا گرفته و خوان نعمت بی دریغ اش، همه جا کشیده، توجه به سایر صفات کمالیه ی او، اعم از صفات ذات و صفات فعل پرتوی از این صفات برجسته را در وجود ما منعکس می سازد و به سوی آن جذب می کند.^۲

۹-۷- بررسی مؤثر بودن عقیده ی افراد درباره ی رسیدن به کمال در توجه انسان به ابدی بودن خود

جدول ۱۹: توزیع فراوانی سؤالات بخش عقیده ی افراد درباره ی رسیدن به کمال

سؤال	کاملاً مخالفم	کاملاً موافقم	نظری ندارم	مخالقم	موافقم
۶۰- انجام واجبات دینی برای انسان های معمولی کافی است.	۳,۲٪	۲۸,۴٪	۳۵,۸٪	۳۰,۵٪	۲,۱٪

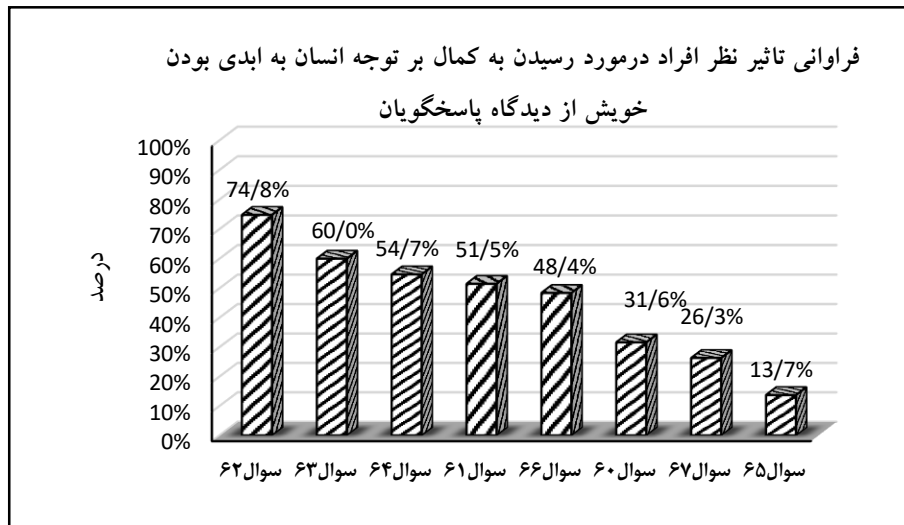
^۱ وَ رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ (اعراف، ۱۵۶).

^۲ مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام شرح تازه و جامعی بر نهج البلاغه، ج ۳، ص ۸۸

۱۴,۷٪	۳۶,۸٪	۳۶,۸٪	۰٪	۱۱,۶٪	۶۱- انجام واجبات دینی برای هیچ کس کافی نیست، باید تا می‌توانیم مسیر کمال و سعادت حقیقی را جستجو کنیم.
۱,۱٪	۶,۳٪	۱۷,۹٪	۲۹,۵٪	۴۵,۳٪	۶۲- طی کردن مسیر کمال با زندگی روزمره امکان‌پذیر نیست. باید گوشه‌ی عزلت و زهد و ترک دنیا را برگزید.
۰٪	۸,۴٪	۳۱,۶٪	۳۸,۹٪	۲۱,۱٪	۶۳- کسب کمال از طریق اسلام و مذهب شیعه کار دشواری است و برای انسان‌های عادی نیست، لذا انسان‌های عادی باید از عرفان‌های ساده‌ی شرقی استفاده نمایند.
۲۰٪	۳۴,۷٪	۳۰,۵٪	۱۱,۶٪	۳,۲٪	۶۴- دستورات ائمه‌ی اطهار ^ا برای تمام اقشار جامعه پاسخ‌گوست و هر انسانی می‌تواند با پیروی از ایشان و توصیه‌ی علما و حکما و عرفای شیعه، به مقام بالای انسانی دست یابد.
۱۳,۷٪	۲۲,۱٪	۵۰,۵٪	۹,۵٪	۴,۲٪	۶۵- پیروی از عرفان‌های شرقی و نوظهور نه تنها انسان را به جای مطلوبی نمی‌رساند، بلکه او را از اصل کمال الهی دور می‌نماید.
۰٪	۸,۴٪	۴۳,۲٪	۲۶,۳٪	۲۲,۱٪	۶۶- من پیروی از عرفان‌های شرقی را دوست دارم.
۸,۴٪	۲۸,۴٪	۳۶,۸٪	۱۵,۸٪	۱۰,۵٪	۶۷- دست‌یابی به کمال و سعادت فقط از طریق اسلام نیست، تمام عرفان‌های موجود در دنیا انسان را به خدا می‌رسانند.

تحلیل: ۳۱,۶٪ پاسخ دهندگان مخالف این هستند که انجام واجبات دینی برای انسان‌های معمولی کافی است. ۵۱,۵٪ معتقداند که انجام واجبات دینی برای هیچ کس کافی نیست، باید تا می‌توانیم مسیر کمال و سعادت حقیقی را جستجو کنیم. ۷۴,۸٪ مخالف این هستند که طی کردن مسیر کمال الهی با زندگی روزمره امکان‌پذیر نیست و باید گوشه‌ی عزلت و زهد و ترک دنیا را برگزید. ۶۰٪ افراد موافق‌اند که کسب کمال از طریق اسلام و مذهب شیعه کار دشواری است و برای انسان‌های عادی نیست، لذا انسان‌های عادی باید از عرفان‌های ساده شرقی استفاده نمایند. ۵۱,۵٪ معتقداند که انجام واجبات دینی برای هیچ کس کافی نیست، باید تا می‌توانیم مسیر کمال و سعادت حقیقی را جستجو کنیم. هم‌چنین ۵۴,۷٪ معتقداند که دستورات ائمه‌ی اطهار^ا برای تمام اقشار جامعه پاسخ‌گو است و هر انسانی می‌تواند با پیروی از ایشان و توصیه‌ی علما و حکما و عرفای شیعه، به مقام بالای انسانی دست یابد. ۱۳,۷٪ اعتقادی به عرفان‌های شرقی نداشته و

می‌گویند پیروی از عرفان‌های شرقی و نوظهور نه تنها انسان را به جای مطلوبی نمی‌رساند، بلکه او را از اصل کمال الهی دور می‌نماید. در ادامه ۴۸,۴٪ هم علاقه‌ای به عرفان‌های شرقی نداشته‌اند و در آخر ۲۶,۳٪ نیز مخالف این هستند که «دستیابی به کمال و سعادت فقط از طریق اسلام است و تمام عرفان‌های موجود در دنیا انسان را به خدا می‌رسانند».

نمودار ۱۱: نمودار میله‌ای فراوانی سؤالات بخش نظر افراد درباره ی رسیدن به کمال

جدول ۲۰: بررسی تأثیر عقیده ی افراد درباره ی رسیدن به کمال بر توجه انسان به ابدی بودن خود

مقدار احتمال	میان	تعداد --- از میان			عامل
		بیشتر	مساوی	کمتر	
<۰.۰۰۱	۰.***	۷۲	۱۰	۱۳	نظر افراد درباره ی رسیدن به کمال

نتیجه‌گیری: با توجه به اینکه مقدار احتمال آزمون کمتر از ۰,۰۵ است، نتیجه گرفته می‌شود، که از دیدگاه پاسخ‌گویان، خواست افراد برای رسیدن به کمال به طور معنی داری می‌تواند، یکی از راه‌های توجه انسان به ابدی بودن خویش باشد.

۱۰- نتیجه‌گیری تحقیق میدانی

مهم‌ترین حاصل این تحقیق این است که: وضعیت اقتصادی تأثیر به‌سزایی در حفظ عقیده و ایمان انسان‌ها دارد که متعاقباً مشکلات اقتصادی به راحتی می‌تواند افکار و عقاید انسان‌ها، حتی آن‌ها، که دارای اعتقادات مناسب مذهبی نیز هستند را دست‌خوش عواقبی نابهنجار بنماید. حدود ۶۵ درصد افراد اصلاً اعتقادی به وجود جهان پس از مرگ و ابدی بودن خود ندارند، و این متأسفانه درصد بالایی از اعتقاد به عرفان‌های نوظهور و بروز افکار و عقاید به اصطلاح روشن‌فکرانه‌ی امروزی را، حتی در میان قشر تحصیل کرده، گسترش داده است.

۱۱- نتیجه‌گیری نهایی

سرگشتگی در نحوه پاسخ به سؤالات، این مهم را بیش از پیش اثبات می‌نماید که دین عامل اساسی حیات ویژه بشری است که انسان با اجابت آن یعنی برقراری ارتباط صحیح روحی و عملی با همه‌ی بخش‌های آن به این حیات طیبه دست پیدا خواهد کرد. و در نهایت این که سعادت واقعی انسان در دنیا و آخرت در گرو همراهی و اطاعت از حجّت‌های الهی است، اگر انسان‌ها خود را از حجّت الهی جدا کنند، به سعادت دست نیافته و جز جهل و گمراهی، جنگ و خون‌ریزی، بت‌پرستی و هواخواهی، نصیب آنان نخواهد شد. ملاحظه‌را می‌گوید: درس و بحث، فکر و کتاب و معلم و مباحثه، همه معدّات‌اند، آن‌که فیاض علی الاطلاق است، همان جدول وجودی خودمان می‌باشد که به دریای بی‌کران او پیوسته هستیم گسیختن‌هستیم که: «بِئِدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ»^۱ سر این جدول دردست اوستو ما از این جدول به دریای بی‌کران هستی پیوسته‌ایم.^۲

۱. مؤمنون، ۸۸؛ یس، ۸۳.

۲. حسن‌زاده آملی، حسن، شرح فارسی الاسفار الاربعه (صدرالمتألهین)، ج ۱، ص ۸۳.

فهرست منابع

- جوادی، محسن، سعادت، فلسفه و کلام، قیسات، بهار ۱۳۸۰ش، شماره ی ۱۹ (علمی- ترویجی)، ص ۹۷-۹۱.
- حسن زاده آملی، شرح فارسی الاسفار الاربعه (صدرالمتألهین)، ج ۱، قم، بوستان کتاب (دفتر تبلیغات اسلامی حوزه ی علمیّه)، ۱۳۸۷ش.
- حسینی، زهرا؛ جوکار، نجف، بررسی و تحلیل بزرگ‌ترین موانع رشد و کمال انسان در نهج‌البلاغه و مثنوی، فصل‌نامه ی اندیشه ی دینی دانشگاه شیراز، دوره ی ۱۴، شماره ی ۲، تابستان ۱۳۹۳ش، پیاپی ۵۱، ص ۸۱-۱۱۰.
- دوراس، دی. ای، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، هوشنگ نائبی، چاپ هشتم، تهران، نی، ۱۳۸۶ش.
- قرآن مجید
- محمدرضایی، محمد؛ الیاسی، محمد قاسم، سعادت حقیقی از دیدگاه ملّاصدرا، فصل‌نامه ی فلسفه و کلام اسلامی، آینه ی معرفت، دانشگاه شهید بهشتی، پائیز ۱۳۸۷ش، ص ۷۹-۱۰۷.
- مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام شرح تازه و جامعی بر نهج‌البلاغه، ج ۳، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۸۰ش.
- مهدی زاده لطف آبادی، الیسا، سیر اعلی در حکمت صدرایی، مشهد، ضریح آفتاب، ۱۳۹۹ش.
- نوریان، مرتضی / افشانی، سید علیرضا/ حسینی رامشه، زینت، فرازی بر **spss 14**، تهران، بیشه، ۱۳۸۴ش.
- نهج‌البلاغه، ترجمه ی (علّامه جعفری)، جعفری (علّامه)، محمد تقی، به اهتمام: علی جعفری، زیر نظر: داریوش شاهین، مشهد، به (آستان قدس رضوی)، چاپ ششم، ۱۳۸۴ش.

Field research on the effect of belief in the eternity of man on the attainment of true perfection

Seyed Morteza Hosseini Shahroudi

Full Professor, Department of Philosophy, Ferdowsi University, Mashhad, Iran
(shahroodi@um.ac.ir)

Elisa Mehdizadeh Lotfabadi

MA Graduated, Department of Philosophy and Islamic Wisdom, Ferdowsi University, Mashhad, Iran (Author In Charge) (Elisa.mahdizadeh@yahoo.com)

Abstract

Constant attention to the eternity of man is a very important factor in the desire to achieve perfection in man. The basis of research in disciplines such as philosophy and theology is usually descriptive, analytical, and sometimes historical or a combination of them, but this article with a realistic approach and research in the field and from the real theories of the people; It estimates the extent to which they are inclined to "attain true perfection," which, of course, due to the small size of the statistical population, does not claim to be one hundred percent accurate. When some people only carry the name of Shiites, how can we go to the resurrection and the hereafter and ... in confrontation and debate with them?! If the thought of eternity flows in the moments of our lives, no doubt what makes every human being self-conscious will be to pay attention to the path of perfection through the true path of happiness step by step. It is important to address the motivation of individuals to find the path to true perfection. The most important conclusion of this research is that: The unhealthy economic situation and the tendency towards emerging mysticisms and the bewilderment of the respondents show that ultimately it is religion that is the basic factor of perfect life and human happiness.

Keywords : Analysis, Conclusion, Review, Findings, Chart